

Aleš Gabrič*

Ilegalne mladinske politične organizacije v Sloveniji v prvih letih po drugi svetovni vojni**

IZVLEČEK

Po letu 1945 so lahko delovale le tiste mladinske politične organizacije, ki so podpirale nov komunistični režim. Toda mladi, ki so nasprotovali oblasti, so že v prvih povojnih mesecih začeli premišljevati o organizaciji, ki bi bila opozicija oblastni mladinski organizaciji in bi po potrebi delovala v ilegali. Najbolj široko dejavnost s članstvom v ilegalno delujočih skupinah je po ljubljanskih srednjih šolah razvila Zveza demokratične mladine, ki je izpeljala več akcij proti režimu. Višek delovanja je bil februarja 1946, ko je izšlo več številčk ilegalnega glasila Zarja svobode. Po aretacijah večine vodilnih članov Zveze demokratične mladine je začela aktivnost upadati. Pojavile so se še nekatere organizacije, ki pa niso več razvile tako široke dejavnosti in so imele le peščico sodelavcev. Po izpustu iz zapora so le še nekateri člani vztrajali pri političnem delovanju, ker pa so bili pod budnim nadzorom policije, so bili poskusi organiziranja ilegalne politične organizacije od leta 1947 dalje obsojeni na neuspeh.

Ključne besede: mladinsko gibanje, ilegalne politične organizacije, ilegalni tisk, Slovenija, Ljubljana, Vladimir Krek

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana, ales.gabric@inz.si

** Raziskava je nastala v okviru raziskovalnega programa P6-0281 *Idejnopolični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

ABSTRACT

ILLEGAL YOUTH POLITICAL ORGANISATIONS IN SLOVENIA IN THE FIRST YEARS AFTER WORLD WAR II

After 1945 only those youth political organisations that supported the new communist regime could pursue their activities. However, already in the first months after the war, the youth that opposed the new authorities started envisioning an organisation representing an opposition to the youth organisation that supported the government. If necessary, it would operate illegally. The most widespread activities of the members of illegally-operating groups at the secondary schools in Ljubljana were developed by the Association of Democratic Youth, which carried out several actions against the regime. The peak of this organisation's activities took place in February 1946, when several issues of the illegal "Zarja svobode" (Dawn of Freedom) gazette were published. After most of the leading members of the Association of Democratic Youth had been arrested, the organisation's activities started declining. A few other organisations emerged as well, but they were no longer able to develop such widespread operations and only had a handful of associates. After they were released from prison, only a few members of this organisation persisted in their political endeavours. However, as they were closely monitored by the police, any further attempts at establishing illegal political organisations after 1947 were destined to fail.

Keywords: youth movement, illegal political organisations, illegal press, Slovenia, Ljubljana, Vladimir Krek

V Jugoslaviji je po koncu druge svetovne vojne zavladała nova politična sila, Komunistična partija Jugoslavije. Še vedno je delovala po načelih iz časov ilegale, saj so se njeni voditelji v javnosti predstavljali s svojimi državnimi funkcijami. Pri navajanju političnih funkcij pa je bil državni voditelj Josip Broz - Tito še zlasti pred volitvami novembra 1945 omenjen zlasti kot vodja Ljudske fronte Jugoslavije in nosilec njene kandidatne liste za volitve. Uradno je bila torej na oblasti Ljudska fronta Jugoslavije, vsaj formalno dopuščeno politično združevanje pa je pripeljalo do poskusov obnove delovanja nekaterih predvojnih političnih strank. Toda te v novih razmerah dejansko niso imele pravih pogojev za delovanje. Velik del prebivalstva je podpiral zmagovito stran v vojni, ki se je utrjevala na oblasti kot edina realna politična sila v državi. Mediji, ki so bili v rokah oblastnih političnih organizacij, so napadali in žalili vse drugače misleče, politična policija OZNA pa je zapirala in ustrahovala ljudi, ki so si drznili nasprotovati novim oblastnikom.

Podobna enostranska usmerjenost se je uveljavila tudi pri organiziranju mladine in dovoljeno je bilo delovanje le ene mladinske organizacije, ki je sledila programskim načelom oblastnih organizacij. Med vojno delujoče mladinske organizacije osvobodilnega gibanja je v Sloveniji po vojni nasledila Zveza mladine Slovenije (ZMS),

ki je to ime dobila na kongresu, ki je potekal od 25. do 27. junija 1945 v Ljubljani. Ko se je med vojno ustanovljena Združena zveza antifašistične mladine Jugoslavije (srbsko in hrvaško – Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije; USAOJ) na kongresu maja 1946 v Zagrebu preimenovala v Ljudsko mladino Jugoslavije (Narodno omladino Jugoslavije), se je tudi ZMS preimenovala v Ljudsko mladino Slovenije (LMS), ki je bila seveda del enotne vsedržavne organizacije.¹

Poleg Zveze mladine Slovenije je delovala še Zveza komunistične mladine. Slovenska različica imena ni prišla v množično rabo, zato se je tudi po vojni uporabljalo poimenovanje s kratico SKOJ (za hrvaško in srbsko ime Savez komunističke omladine Jugoslavije). V Sloveniji je deloval Pokrajinski komite SKOJ za Slovenijo, ki je veljal za podmladek Komunistične partije Slovenije in je tako kot ta deloval zakulisno, prikrito. Ena glavnih nalog SKOJ-a za Slovenijo je bila že med vojno skrb za mladinske medije.²

Politično organiziranje mladine naj bi torej verno sledilo zgledom vladajočih političnih strank. ZMS oz. njena naslednica LMS naj bi bila množična organizacija, v katero bi zajeli čim širši krog mladine. SKOJ pa naj bi deloval v njeni senci, dajal idejne pobude in načrtoval akcije, ki bi jih nato z vso propagandno podporo izvajala množična organizacija. Tednik *Mladina* je bil tako glasilo Zveze mladine Slovenije in od junija 1946 glasilo Ljudske mladine Slovenije, v katerem so poleg informativnih in političnih člankov objavljali tudi navodila za delovanje ZMS oz. LMS in poročila o delovanju njihovih odborov iz različnih krajev. Reportaže o delovanju SKOJ-a pa bi v časopisu *Mladina* v prvem povojnem obdobju zaman iskali.

Tako kot v političnem prostoru ni bilo zaželeno delovanje drugih političnih strank kakor Ljudske fronte Jugoslavije (in v Sloveniji njenega slovenskega dela Osvobodilne fronte), tako naj tudi v organiziranje mladine ne bi smela posegati nobena druga organizacija, ki bi lahko bila zbirališče mladih, nezadovoljnih s političnim režimom v državi. Leta 1945 so poskusi organiziranja opozicije v Sloveniji precej zaostajali za sorodnimi poskusi v Srbiji in Hrvaški. V največjih dveh jugoslovanskih republikah so politiki poskušali obnoviti delovanje več strank, ki bi opozicijsko nasprotovale novi politični garnituri na oblasti. Nekaterim Beograjčanom, Zagrebčanom in prebivalcem večjih srbskih mest je uspelo izvesti nekaj političnih sestankov in pripraviti vse za registracijo politične stranke v skladu z novo zakonodajo, sprejeto pred volitvami novembra 1945.³ V nasprotju s tem slovenskim politikom pred vojno najpomembnejših strank ni uspelo narediti niti tega prvega koraka. Tako kot želje po organiziranju politične opozicije so v Sloveniji po koncu vojne vzniknile

1 Mateja Jeraj, »Slovenske mladinske organizacije v obdobju 1945–1965,« v: Metka Gombač, Mateja Jeraj in Marija Oblak-Čarni, *Fondi in zbirke mladinskih organizacij v Arhivu Republike Slovenije* (Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000), 36.

2 Marija Oblak-Čarni, »Mladinske organizacije v obdobju 1919–1945,« v: Gombač, Jeraj in Oblak-Čarni, *Fondi in zbirke mladinskih organizacij*, 25–30.

3 Vojislav Koštunica in Kosta Čavoški, *Stranački pluralizam ili monizam: društveni pokreti i politički sistem u Jugoslaviji 1944–1949* (Beograd: Centar za filozofiju i društvenu teoriju, 1983). Zdenko Radelić, *Hrvatska seljačka stranka 1941–1950*. (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1996). Momčilo Pavlović, »Politički programi Demokratske narodne radikalne, Jugoslovenske republikanske, Demokratske, Socijalističke i Socijal-demokratske stranke Jugoslavije iz 1945. godine,« *Istorija 20. veka* 3, št. 1 (1985): 119–55.

tudi pobude za organiziranje mladinskih političnih organizacij, ki bi predstavljale opozicijo oblastnim mladinskim organizacijam, a je o njihovem delovanju doslej v historiografski literaturi zapisanih le nekaj drobcev.⁴

Demokratska antikomunistična mladina

Ideje za organiziranje opozicijske mladinske organizacije naj bi, sodeč po kasnejših analizah politične policije, stekle že ob koncu maja 1945. Sprožil naj bi jih Vladimir Krek, nečak prvaka katoliške Slovenske ljudske stranke (SLS) Mihe Kreka. Njegov najresnejši sogovornik o tej temi in najtesnejši sodelavec v organizacijskih zadevah je bil Miran Borko, sin znanega kulturnega delavca Božidarja Borka, prevajalca, esejista in dolgoletnega urednika kulturne rubrike leta 1945 ukinjenega liberalnega časopisa *Jutro*. Stike s sodelavci je navezoval zlasti Krek, iskali pa so jih večinoma med gimnazijci in dijaki drugih srednjih šol. Kot prvi sestanek je v gradivu policije zabeleženo srečanje, do katerega je prišlo 9. julija 1945 na Rožniku v Ljubljani. Krek je na njem »čital poziv ‚Slovenski demokratski mladini‘ in govoril o organiziranju petork in bodočem mladinskem pokretu«. Vendar na začetku niso našli veliko mogočih sodelavcev.⁵

Podatki o začetkih organiziranja ilegalne protikomunistične mladinske organizacije se v policijskih zapisnikih zaslišanj njihovih članov med seboj precej razlikujejo. To bi lahko pripisali dejstvu, da iz začetnih mesecev ni nikakršnega gradiva in so vse analize narejene po kasnejših pričevanjih. Deloma je treba nezanesljivost pripisati tudi dejstvu, da so v zaporu svojim zasliševalcem aretirani navajali podatke, ki so obremenjevali neidentificirane osebe, katerim naj bi bili podrejeni v mreži sodelavcev. Prva ilegalna mladinska politična organizacija iz leta 1945, o kateri obstaja nekoliko več podatkov, je bila Demokratska antikomunistična mladina (v virih večinoma omenjena s kratico DAKM). Vladimir Krek je kot tistega, ki ga je nagovoril za vstop v organizacijo, omenil »Mladena«, študenta, ki naj bi ga julija 1945 pridobil za sodelovanje, mu dostavljal gradivo, ki naj bi ga Krek pretipkaval in posređoval članom, da so ga razširjali med mlade.⁶ Organizacija naj bi temeljila na sistemu petork, vsako petorko naj bi vodil vodja petorke, na čelu desetih petork pa naj bi bil posredni vodja, ki bi povezoval vodstvo DAKM s petorkami. Skupino do desetih petork, ki jo je vodil en posredni član, so imenovali deblo. Vprašanje, koliko so člani formalno dejansko vstopali v organizacijo s podpisovanjem prijavnice ali prisego, ostaja odprto.⁷ V DAKM, je dejal Krek, »sem bil posredni član med vodstvom in 10 petorkami, ki so tvorile V. deblo«. ⁸ Krek je na zaslišanjih zavračal, da bi bil med vodilni v DAKM, toda že njegova pričevanja, da je tipkal velik del gradiva DAKM, ga postavljajo v drugačno luč.

4 Aleš Gabrič, »Opozicija v Sloveniji po letu 1945,« *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 2 (2005): 110–12.

5 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046292.

6 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046303.

7 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046306.

8 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046304.

Bolj aktivni so člani DAKM postali septembra 1945, kar bi bilo mogoče povezati z dvema dejavnikoma. Prvi je bil, da je Jugoslavija vstopila v predvolilni čas, ko so politiki pred vojno pomembnih strank premišljevali o obnovi politične dejavnosti, drugi pa se je nanašal na to, da se je začelo novo šolsko leto in so se mladi vrnili v šolske prostore ter imeli več možnosti za navezovanje stikov. Vladimir Krek je prve dni septembra natisnil prvo številko glasila *Volja mladine* in pripravil prvo listkovno akcijo. Kaj naj bi bilo objavljeno v glasilu *Volja mladine*, viri ne navajajo. V enem izmed dokumentov najdemo navedbo, da je Krek časopis natipkal v štirih izvodih, kar bi lahko nakazovalo, da ni šlo za širše gibanje. Tako je v analizah kasneje ocenila tudi policija, ki je sklepala, »da je bilo to delo le odsev Krekove pustolovščine, ne pa organiziranje po navodilih odraslih«. ⁹ V nasprotju s to trditvijo pa je Krek na zaslišanju dejal, da je po nekaj izvodov *Volje mladine* dobival od nadrejenih in jih razširil med vodje petork, ki jim je načeloval. ¹⁰ To pa že nakazuje na drugačen način tiskanja ilegalnega glasila. Krek je na zaslišanjih izjavil, da je bral tudi pravilnik DAKM, o katerem ni kaj več znanega. Prav tako ne o navodilih »Prvo delo novega člana DAKM« in »Voditeljem petork«, ki naj bi jih prepisoval na svoj pisalni stroj. ¹¹ Del literature naj bi ob hišni preiskavi pri Krekovih našla policija, a je v pregledanem gradivu ne najdemo. Krek je na zaslišanju povedal, da je del gradiva obdržal, da pa »bi jo [literaturo, op. a.] tudi uničil, če bi vedel, da se bo odkrila pri meni«. ¹²

Na listkovnih akcijah so po ljubljanskih ulicah raztresali listke z napisi »Živela demokracija«, »Živela svoboda«, »Živel DAKM« itd. ¹³ Na zaslišanjih je Krek povedal: »Konkretnega idejnega programa ni bilo; delalo se je s krilaticami za demokracijo, svobodo vere, tiska, polit. združenja.« ¹⁴

Zveza demokratične mladine

Da bi postavili protiutež oblastni ZMS, so ob začetku šolskega leta ob DAKM vodilni sklenili, da bi ustanovili še Zvezo demokratične mladine (v virih običajno zabeležena s kratico ZDM), ki naj bi bila bolj množična organizacija in bi delovala po šolah. ¹⁵ Tedanji dijak Ivan Žigon je skorajda pol stoletja kasneje zapisal, da ga je na klasični gimnaziji k sodelovanju »nagovoril sošolec Franci Vrhunc, današnji monsinjor, škofijski kancler in prelat. Zaupal mi je, da se je ustanovila mladinska organizacija, 'Zveza demokratične mladine' in če želim, se ji lahko priključim. Seveda je bila strogo ilegalna.« Žigon je dodal, da ni nikoli izvedel, od kod je prišla pobuda »za to izjemno mladinsko organizacijo«. Zavrnil je možnost, da bi prišla iz vrst politične

⁹ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046292-93.

¹⁰ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046304.

¹¹ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046302.

¹² SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046303.

¹³ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046304.

¹⁴ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046307.

¹⁵ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046307.

emigracije, in dodal, da se mu zdi najbolj verjetno, »da je z njo začela opozicija Grol-Šubašić, da bi pridobila glasove za bližnje volitve«. ¹⁶ Potrditve te teze ne najdemo niti v ohranjenih policijskih dosjejih niti v literaturi o opoziciji v Jugoslaviji leta 1945.

Večina pregledanega gradiva kot glavnega organizatorja mladinske ilegalne organizacije omenja Vladimirja Kreka, saj je bila večina poročil policijskih sodelavcev in policijskih analiz osredotočena na njegovo delovanje. Njegov oče naj bi imel prek sorodnikov zveze s politično emigracijo, od tam naj bi dobival poročila o političnem položaju. Po stricu so dobivali v branje tudi *Demokracijo*, opozicijsko glasilo, ki ga je v Beogradu izdajal Milan Grol. ¹⁷

Vladimir Krek je v arhivskih virih pogosto naveden s skrajšanim imenom Lado Krek, redko pa je omenjeno njegovo ilegalno ime Stane. Člani so namreč med seboj komunicirali z ilegalnimi imeni. Krek se je npr. po aretaciji na zaslišanjih najprej izgovarjal, da ga je v delovanju vodil Mladen, kar je bilo ilegalno ime študenta prava Antona Gregorca, doma iz Dolenjske. ¹⁸ Med bolj agilnimi je bil Krekov sodelavec Miran Borko z ilegalnim imenom Dimitrij, Jeseničan Andrej Dolinar je bil Gorjan, Julija Šimenca so sodelavci poznali po ilegalnem imenu Džon, Ivan Žigon pa si je izbral ilegalno ime Stojan.

Širše zasnovana aktivnost se je začela oktobra 1945, žarišče delovanja pa je bilo na ljubljanski klasični gimnaziji, ki jo je obiskovala večina že omenjenih. Za organizacijo je bilo ugodno, da je bil oče Albina Virienta, enega od organizatorjev ZDM, šolski sluga na gimnaziji. To je Virientu omogočalo, da je vedel za vse sestanke SKOJ-a na šoli, v njihovem stanovanju na šoli pa so lahko nemoteno potekali sestanki ZDM. Od očeta je prejel razmnoževalni stroj, na katerem so tiskali del literature ZDM. Po potrebi pa je tudi odprl vrata šole, da so v njej izvedli trosilne in napisne akcije. ¹⁹

Med gimnazijci so člani ZDM širili pastirsko pismo, ki so ga katoliški škofi Jugoslavije sprejeli na konferenci, ki je potekala od 17. do 22. septembra 1945 v Zagrebu. V njem so se, ne naključno v času priprav na volitve, razpisali o terorju nove oblasti in pomanjkanju svobode v Jugoslaviji. Krek je poskrbel za tipkopis nove številke *Volje mladine*, policija pa je zaznala tudi poskuse pozivanja na bojkot volitev v ustavodajno skupščino, ki so bile 11. novembra 1945. Razmnožili so »proglas kralja Petra, generala Živkovića itd.«, a iz pregledanega gradiva ni jasno, za kakšne razglase naj bi šlo. Konec oktobra je izšla tudi zadnja številka *Volje mladine*. Organizaciji, ki je že zabeležena pod imenom ZDM oz. Zveza demokratične mladine, se je pridružilo vse več članov in Krek je novembra predlagal organiziranje po deblih, tako da bi po znanem organizacijskem načelu člani poznali le nadrejenega in svoje neposredne sodelavce. Podatki o tem, koliko naj bi bilo organiziranih petork, niso zanesljivi, je pa v poročilih omenjeno čedalje večje število ljubljanskih srednjih šol, kjer naj bi delovale organizirane celice ZDM. Točnost številnih podatkov bi lahko postavili pod

16 Ivan Žigon, *Življenjski izzivi: pod Velikim vozom in Južnim križem* (Ljubljana: samozaložba, 1994), 77.

17 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046352-53.

18 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046307.

19 SI_AS/1931, MF LM 34, LM0057079.

vprašaj, o tem priča celo policijska zabeležka, da se tudi med člani »pojavi govornica, da je to le Krekova otročarija«. ²⁰

Toda povečano aktivnost mladinske ilegale je zaznala tudi policija. Akcije trosenja listkov in pisanja napisov, usmerjenih proti državi, Titu ali Stalinu, so se zgostile v začetku novembra, nekaj dni pred volitvami v ustavodajno skupščino. S tem naj bi hoteli, so zapisali analitiki OZNE, »v Ljubljani onemogočiti ali vsaj otežkočiti volitve, izvajati nered itd. ter dajati moralno oporo reakcionarnim elementom, ki naj bi bojkotirali volitve«. ²¹ Te akcije so že sprožile prve odzive policije. Zaradi trosenja letakov je bil novembra 1945 zaprt Anton Kokalj, ki je po izpustu iz zapora sodelavcem iz ZDM dejal, da »ni nič povedal. Zaslíševal ga je tov. major Ribičič, ki mu je grozil s pištolo, da ga ustrelí, nato je pištolo izvlekel in štel do 10, nakar jo je dal zopet nazaj.« ²² Politična policija je že začela sistematično zbirati podatke o mladinski ilegali, a je potrebovala še nekaj časa, da je ugotovila imena vodilnih v organizaciji.

Člani ZDM so novembra 1945 dobili nalogo, da izdelajo sezname dijakov, »na katerih smo morali najbolj zgrajene komuniste označiti s črnimi pikami«. Po Žigonovem spominu naj bi jih bilo malo, le po nekaj v vsakem razredu klasične gimnazije, ki jo je obiskoval. Po njegovem mnenju naj bi »že konec leta 1945 bila večina dijakov višjih razredov srednjih šol demokratično usmerjena in odklanjala diktaturo SKOJ-a«. ²³

Ob koncu leta 1945 sta v ilegali druga ob drugi delovali DAKM in ZDM. Januarja 1946 je po Krekovem pričevanju »prišla okrožnica, da se DAKM kot širša organizacija razpušča ter da se s podvojeno močjo prenese delo na ZDM, ki je bila bolj masovna organizacija«. Vodil naj bi jo novoustanovljeni Elitni DAKM, »sestavljen iz najbolj sposobnih članov prejšnjega DAKM-a«. ²⁴ V nasprotju z DAKM, »ki se razpušča kot protiustavna organizacija«, je bila postavljena zahteva, »da statut org. ZDM ne sme vsebovati ničesar protidržavnega in protiustavnega, to pa vsled tega, da ne bo prišlo do spora z ustavo, ki je bila sprejeta«. ²⁵ Odnos med ZDM in elitnim DAKM bi zatorej lahko primerjali z organiziranostjo oblastnih mladinskih organizacij oz. odnosom med Zvezo mladine Slovenije (kasneje Ljudsko mladino Slovenije) kot množično in SKOJ-em kot elitno organizacijo, ki v zakulisju oblikuje idejna in organizacijska navodila za delovanje.

Po Krekovem pričevanju naj bi širši odbor gimnazij »tvoril po en član ZDM iz vsake gimnazije«. Poznal je le nekatere, ki so vodili delovanje na klasični gimnaziji, nunski gimnaziji, na III. državni gimnaziji in učiteljski. Za Trnovo in Vič je vedel le, da naj bi ga vodil »Džek«, a ker ni sodil v njegovo deblo organizacije, niti ni poznal njegovega pravega imena. ²⁶ Džek je vodil tretje deblo, četrtega je vodil Dimitrij oz.

20 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046293.

21 SI_AS/1931, MF XII-008, 80074.

22 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046341.

23 Žigon, *Življenjski izzivi*, 78.

24 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046304.

25 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046309.

26 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046287.

Miran Borko, Vladimir Krek pa je bil na vrhu petega debla.²⁷ Njegova sestra Sonja je pridobivala članice ZDM med dekleti, zlasti na III. državni ženski gimnaziji, ki jo je obiskovala. Na vprašanje, koliko je zamišljeni sistem debel in petork dejansko zaživel v relativno kratkem obdobju delovanja ZDM, je nemogoče odgovoriti. Delovanje organizacije je pritegnilo tudi veliko zanimanje politične policije, kar nakazuje, da nikakor ni bila nepomembna ali zgolj mladostna zaletavost majhnega števila posameznikov.

Vodstveni člani ZDM in Elitnega DAKM so se sestajali na različnih mestih, tudi pri sodelavcih doma. Tiskano gradivo in papir so si večkrat predajali pri Valvasorjevem spomeniku pred Narodnim muzejem. Organizacija je pridobivala moč in januarja 1946 naj bi Elitni DAKM, ki je vodil delo ZDM, načeloval številnim deblom in več kot 60 petorkam.²⁸ Organizacija naj bi bila prisotna na vse več srednjih šolah. Dodatno spodbudo za pridobivanje novih članov je prinesel izid prve številke časopisa *Zarja svobode*, ki je izšla konec januarja 1946. To ni bilo več glasilo v nekaj izvodih, kot je bila pred več meseci *Volja mladine*, temveč tiskan ilegalni časopis, kakršne so poznale ilegalne organizacije v medvojnem in vojnem času. Tiskali naj bi ga v več kot sto izvodih. Višek delovanja ZDM je bil v februarju 1946, saj je izšlo več števil *Zarje svobode*, a je treba zapis policije – »vršijo se sestanki delegatov ZDM-a vseh gimnazij« – vseeno brati z zadržkom, saj se v gradivu pojavljajo le imena nekaterih gimnazij. Širitev članstva naj bi očitno spodbudila tudi Kreka, da je začel »propagirati za pomladanske akcije«.²⁹

Krek je matrice za časopis tipkal na svojem pisalnem stroju. Poskrbel je tudi za ciklostilni stroj, ki pa ga ni hotel imeti pri sebi doma, temveč ga je dal Džonu – Juliju Šimencu, pri katerem so razmnoževali literaturo.³⁰ Krek se je na zaslišanjih sprva izmikal odgovoru, ali ve, kje je ilegalna tiskarna, češ da za Šimenca ne ve, »ali je pa pri njemu doma. Zdi se mi, da je rekel, da zna ravnati z razmnoževalnim aparatom.«³¹ A je nato med ostalim povedal tudi: »Največ izvodov tiskane številke *Zarje svobode*, ki sem jih jaz sprejel preko Džona iz tiskarne, je bilo 100 izvodov. Te izvode sem dal naprej voditeljem petork z nalogo, da jo dajo naprej svojim članom petork in pa sploh vsem.«³² Očitno pa Krek ni vedel, od kod prihajajo zaloge papirja, ki jih je, kot drugo gradivo, prevzemal pri Valvasorjevem spomeniku. Največ naenkrat mu ga je prinesla njemu neznana sodelavka z ilegalnim imenom Stanka. »Z njo sem bil pri Valvasorjevem spomeniku, ko mi je prinesla okoli 200 pol papirja. Zadržala se je pet minut, še ne«, je uspešno konspirativno delovanje opisal Krek.³³ Žigon je v spominih obelodanil, da so zaloge papirja »dobivali večinoma iz Bonačevega skladišča in ga z našim ročnim vozičkom vozili v tiskarno«.³⁴

27 SI_AS/1931, MF XII-008, 80079.

28 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046303.

29 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046293.

30 SI_AS/1931, MF XII-008, 80074.

31 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046309.

32 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046305.

33 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046287.

34 Žigon, *Življenjski izzivi*, 79.

Krek je po aretaciji na zaslišanjih dejal, da naj bi »Zarja svobode do sedaj izšla v 7 številkah«. ³⁵ Avtorji člankov in imena urednikov v *Zarji svobode* seveda niso zapisani. Sodelavec časopisa Ivan Žigon se je spominjal, da so se v *Zarji svobode* januarja 1946 »pojavi hudo nedemokratični, provokativni članki. V enem je pisalo tudi ‚Smrt Titu.‘. To ga je zmotilo, saj ga je preveč spominjalo na komunistične metode, »in ko je izdajanje ‚Zarje svobode‘ prišlo v moje roke, sem take radikalne izpade izpustil ali pa vrnil, da jih avtor popravi«. ³⁶ Kdaj je Žigon prevzel urednikovanje *Zarje svobode*, ni mogoče ugotoviti. V redkih ohranjenih številkah, ki so izšle februarja 1946, takšnih izpadov ne zasledimo. ³⁷ V glasilu ne zasledimo natančnejših programskih smernic organizacije, opazno pa je ostro protikomunistično stališče in zagovarjanje vrednot zahodne demokracije. Člani ZDM so imeli dobre povezave s tujino in so objavljali zlasti poročila iz OZN in odgovore zahodnih demokracij, ZDA in Velike Britanije na jugoslovanska stališča v mednarodni problematiki. Teh stališč v enostransko usmerjenem slovenskem legalnem časnikarstvu tedaj ni bilo mogoče zaslediti. Ob poročanju o zasedanju varnostnega sveta OZN o grškem vprašanju je uredništvo *Zarje svobode* npr. pripisalo: »Govor g. Bevina (zunanjega ministra Velike Britanije, op. p.) je naveden bolj obširno, ker ga naši dnevnikarji niso priobčili.« ³⁸

Aretacije od februarja 1946 in upad aktivnosti

Dejavnost ilegalne mladinske organizacije se ni izmuznila nadzoru politične policije. Krek je bil v začetku leta 1946 že pod stalnim nadzorom policijskih sodelavcev, ki so poročali o njegovem gibanju, sestankih, stikih in obiskovalcih. Precej natančni podatki o dogovarjanju med vodilnimi člani organizacije pa nakazujejo, da je OZNA že sledila vodilnim, izsilila sodelovanje nekaterih članov ZDM ali pa vrinila svoje ljudi v njihove vrste.

Zaradi dejavnosti, ki naj bi spodjedale vlogo Zveze mladine Slovenije med mladimi, so sledile izključitve nekaterih vodilnih iz šol. Med temi sta bila Vladimir in Sonja Krek, ki naj bi ob koncu šolskega leta polagala privatni izpit za cel razred. Vladimira Kreka so analitiki policije 24. februarja 1946 ocenili takole: »Politično je dobro podkovan in je reakcionar.« ³⁹

Očitno je bil Krek zanimiv za več preiskovalnih skupin politične policije, tako da je prišlo tudi do nenavadnega primera. Zasledovalec je v poročilu napisal, da je zvečer, ko je hotel splezati na balkon, da bi prisluškoval družinskim pogovorom, naletel na »človeka na vrtu, ki me je začel izpraševati, kdo sem. Držal je v roki pištolo

³⁵ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046304. Več o *Zarji svobode* gl. v: Aleš Gabrič, »Opozicija ali nasprotovanje novim oblastem v letu 1945,« v: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek (Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006), 310, 311.

³⁶ Žigon, *Življenjski izživi*, 80.

³⁷ SI_AS/1799, t. e. 57. V gradivu so tri številke *Zarje svobode*, vse iz februarja 1946.

³⁸ SI_AS/1799, t. e. 57, *Zarja svobode*, Izredna izdaja 3a, 6. 2. 1946, str. 1.

³⁹ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046290.

ter zahteval, da se mu legitimiram.«⁴⁰ Ko se mu je predstavil, je od tega neznanca zahteval, da se mu legitimira tudi on. Izkazalo se je, da gre za oficirja OZNE.⁴¹ Ker gre za poročilo, napisano 25. februarja 1946, je bil omenjeni oficir OZNE verjetno član ekipe, ki je tisti večer prišla na dom Krekovich, izvedla preiskavo in aretirala Vladimirja Kreka in njegovo sestro Sonjo.

Na prvem zaslišanju je Krek potrdil, da je član ZDM, ni pa priznal, da bi imel v njej kakšno funkcijo. Povedal je, »da se ZDM idejno ne strinja z OF. Bila je njena opozicija.« Predvideval je, da je aretiran zaradi časopisa *Zarja svobode*, povedal pa je tudi, da je avtor v njej objavljenih poročil o dogajanju v Londonu.⁴² Nekaj časa je tajil, da bi imel v organizaciji pomembnejšo vlogo, a je kasneje, verjetno pod pritiski zasliševalcev s pričevanji drugih zaslišanih in poročili sodelavcev policije, povedal več o ZDM. »Na sestankih sem bil, kolikor se sedaj spomnim, najmanj petnajstkrat,« je povedal Krek. Vseh sodelavcev ni poznal po pravih imenih, temveč le po ilegalnih. Literaturo je dajal v branje ljudem, s katerimi je sodeloval, a se delovanje ni ustavilo le pri tem, kajti »demokratsko miselnost sem širil in govoril čisto vsakemu, s katerim sem o tem govoril«. Krek je priznal, da je matrice za časopisa *Volja mladine* in *Zarja svobode* prepisoval na svojem pisalnem stroju, ki ga je dobil v dar od očeta.⁴³

Zasliševalci so se osredotočali predvsem na razbijanje mreže sodelavcev in iskanje imen, še posebej povezovanje ilegalnih in pravih imen. Bolj malo pa je v zapisih zaslišanj mogoče zaslediti o političnih načelih, ki jih je organizacija zagovarjala. Ena redkih tovrstnih izjav Kreka, poleg ohlapnih sklicevanj na demokracijo, je bila izjava, da je ZDM delovala pod parolo »naprej za vero in narod«. ⁴⁴ Potrditev tega gesla najdemo tudi v *Zarji svobode*, saj je zapisano na koncu ohranjene številke 3a, izdane 6. februarja 1946.⁴⁵

Zasliševalce je zanimalo predvsem to, kdo vse so bili člani ZDM, kako so potekale povezave, na katerih šolah so imeli sodelavce in koliko naj bi jih bilo. V zapisnikih zaslišanja se nekateri pojavljajo s priimki, npr. Vrhunc, Lavrič, nekateri s priimki in ilegalnimi imeni, pri nekaterih pa so bila navedena le ilegalna imena, Krek pa je ponavljal, da jih ne pozna po pravih imenih in da o njih ne ve dosti.⁴⁶ Nekaj gradiva je policija zaplenila tudi ob hišnih preiskavah. Pri Virientovih so npr. našli tiskalni stroj, za katerega se je izkazalo, da je bil nekdanji last Marka Bajuka, ravnatelja gimnazije, ki je ob koncu vojne emigriral na zahod iz strahu pred komunistično oblastjo. Ob stroju pa so »našli indigo, na katerem je pisana protiljudska snov«. ⁴⁷

Mira Krek, mati petnajstletnega Vladimirja in šestnajstletne Sonje, je 5. marca 1946 pisala generalmajorju OZNE Ivanu Mačku - Matiji in posredovala za zaprta otroka. Zaprošila je, naj ju izpustijo, da bi se lahko branila s svobode, želela pa je tudi izvedeti,

40 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046291.

41 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046292.

42 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046300.

43 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046301.

44 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046302.

45 SI_AS/1799, t. e. 57, *Zarja svobode*, Izredna izdaja 3a, 6. 2. 1946.

46 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046287.

47 SI_AS/1931, MF LM 34, LM0057093.

kaj naj bi sploh storila. Prav tako ni še nihče posredoval obrazložitev vzroka pripora, kot je predpisoval ustavni red, saj »nihče ne sme biti pridržan v priporu dalje od treh dni brez pismene obrazložene rešitve sodišča ali javnega tožilca«. V pismu Mire Krek je bil dovolj očiten namig na to, kdo ima moč v državi, saj je imela sodna veja izrazito stransko vlogo, dejansko pa je ves postopek vodila OZNA – in nanjo se je obrnila tudi mati zaprtih mladoletnikov. Podvomila je, da bi lahko šlo za resno zadevo: »Prepričana pa sem, da gre za kako otroško stvar, ker sta oba še malo otročja. Ker sta poleg tega bolehnata, je moja prošnja za izpustitev utemeljena.« V podkrepitev prošnje je zatrjevala, da so doma povsem apolitična družina: »Niti jaz niti moj mož se nisva nikdar pečala s politikom. Moj mož se ni med okupacijo nikdar udeleževal protikomunističnih predavanj in Rupnikovih zborovanj, čeprav so ga k temu silili. Prevezemava z možem polno jamstvo, če bosta otroka izpuščena, da se ne bosta lotila nobenega nedovoljenega dela in da se ne bosta nikamor oddaljila ter da bosta vedno na razpolago oblastem.« Če pa želji po izpustu ne bi bilo ugodeno, je mati zaprosila, »da se mi izda dovoljenje, da jima smem pošiljati pakete v prisilno delavnico«. ⁴⁸

Mladinske organizacije političnih strank, ki so imele oblast v svojih rokah, ZMS in SKOJ, se z naraščajočo močjo ZDM niso ukvarjale. Kot glavnega idejnega nasprotnika so ocenjevale moč katoliške cerkve in vpliv duhovščine na mlade, med organizacijami pa omenjale zlasti delovanje Marijine družbe. ⁴⁹ Šele po prvem valu aretacij so omenili tudi konkurenčno organizacijo ZDM, kar nakazuje, da se je z omejevanjem njenega vpliva bolj ali manj ukvarjala le OZNA. Zato tudi ni presenetljivo, da so mladinski funkcionarji SKOJ-a v poročilu navedli pomanjkljive oz. celo napačne podatke o ZDM. Odgovorni za SKOJ v mestu Ljubljana so npr. konec aprila 1946 poročali, da »so približno pred enim mesecem naše oblasti zaprle nekaj članov tkzv. ZDM, nakar je bilo zapaziti zastoj njihovega delovanja«. Dejansko so se aretacije začele že dva meseca pred omenjeno navedbo. Med šolami, kjer je bila organizacija posebej močna, je v zapisniku napačno dvakrat navedena ista ustanova, saj je poročevalec omenil, da je bilo dejavnost »posebno opaziti na II. gimn. za Bežigradom, kjer je to gibanje zajelo 30 do 40 mladincev, in na II. gimn. za Bežigradom, kjer je bilo vključenih 10 do 20 mladincev«. Na prvem mestu v poročilu bi morala biti brez dvoma navedena klasična gimnazija, kjer je bilo žarišče delovanja ZDM. Tretje središče je bilo »opaziti tudi pri Uršulinkah na III. ženski gimn.«. »V zadnjem času«, torej aprila 1946, naj bi, je poročal predstavnik SKOJ-a iz Ljubljane, vnovič zaznali povečano aktivnost njim nasprotne organizacije ZDM. ⁵⁰

Ta povečana aktivnost naj bi se kazala v izidu nove številke *Zarje svobode*, ki je zaokročila po gimnazijah. Dejansko je začelo delovanje ZDM stagnirati, saj se je Andrej Dolinar - Gorjan, ki je po Krekovi aretaciji prevzel vodenje, v dogovoru z Ivanom Žigonom odločil, da se začasno potuhnejo. »Prve dni aprila izide zopet številka *Zarje svobode*, ki je v celoti zaplenjena, in se izvedejo ponovne aretacije. S tem

48 SI_AS/931, MF LM 28, LM0046316.

49 Gl. npr.: SI_AS/1799, t. e. 7, m. 3, Poročilo agitpropa (okrožnega komiteta SKOJ-a za Ljubljansko okrožje), 4. 1. 1946.

50 SI_AS/1799, t. e. 6, m. 3, Zapisnik seje sekretarjev okrožnih komitetov SKOJ-a dne 24. 4. 1946, str. 1.

se je delo ZDM-a prenehalo,« so v svoji analizi z zadovoljstvom zapisali policijski analitiki.⁵¹

Zadnjo številko *Zarje svobode* je najverjetneje uredil Ivan Žigon, saj v spominskih navaja, da je imel aprila 1946 v svoji sobi »del nerazdeljenih izvodov ‚Zarje svobode‘ in še nekaj drugega tiska«. Pri njem se je v strahu pred aretacijo skrival Dolinar. Razmišljala sta o pobegu čez mejo, a sta zavračevala. Žigon je razmišljal, da bo konec aretacij, »če začasno ustavimo izdajanje glasila in se do ‚oskrbovalne akcije‘ potuhnemo«. ⁵² Toda nekega aprilskega večera je na njihov dom prišla policija, oba aretirala in ob preiskavi stanovanja našla skrito gradivo, po Žigonovih navedbah tudi sezname dijakov višjih letnikov gimnazije s črnimi pikami pri tistih, ki so jih šteli za nevarne skojevce.⁵³ To trditev potrjuje tudi poročilo policije o delovanju ZDM. Seznime gimnazijcev naj bi članom preskrbel oče Albina Virienta.⁵⁴

V aretacijah od februarja do aprila je bila aretirana in zaslišana večina vodilnih v ZDM, ob obeh Krekih še Borko, Dolinar, Lavrič, Virient, Vrhunc, Žigon itd. V zaporu so bili prepuščeni pritisku policije, dolgotrajnim zaslišanjem in pomanjkljivi prehrani oz. preskrbi. Poleg zaslišanj in izpovedi so jim kot obremenilno šteli tudi gradivo ZDM, ki so ga našli pri hišnih preiskavah. Žigon je zapisal, da je bil po treh mesecih zasliševanj tako izčrpan, da bi podpisal vse, kar bi mu dali v podpis: »Priznal bi najbrž tudi, da sem bil morilec, ljudožec, karkoli, le človek ne.« Ko je dobil v podpis priznanje, je skušal »prebrati, kaj stoji na listu, pa nisem mogel. Črke so poplesavale, in če sem uspel razbrati par besed, me njihov pomen ni dosegel.«⁵⁵

Večmesečno arestantsko življenje jih je zelo izčrpalo, zato tudi ne preseneča, da po izpustu niso takoj premišljevali o vnovičnem političnem delovanju. Po izpustitvi iz zaporu je politična policija skrbno sledila vodilnim članom ZDM, njihovim prvim korakom in komentarjem, ki so jih v pogovorih iznašali o svojih zaporniških izkušnjah. Krek je v začetku julija 1946 ob obisku Borka izjavil, da bi bila obnovitev DAKM »samomor«, da pa bi bilo treba obdržati vezi z onimi člani ZDM, ki naj bi se v zaporu izkazali s pokončno držo. V pogovorih so iz zaporov izpuščeni člani ZDM, Krek, Borko, Ferjančič, Virient, omenjali koga izmed njih ali izmed drugih članov kot sodelavca OZNE, a so imeli na ta vprašanja zelo različne poglede. Vsekakor pa se je med njih vneslo vzdušje sumničavosti, nezaupanja, nesproščenosti. Sonja Krek je izjavila, da se je v tistem delu zaporu, kjer je bila ona, omenjalo, naj bi bil sodelavec policije tisti, ki je bil v zaporniški celici skupaj z njenim bratom. V zabeležkah politične policije so omenjene tudi besede Krekovega očeta, ki naj bi se zgražal nad tistimi, ki v zaporu izdajajo: »Kdor je zaprt, ne sme izdajati, ker če politično deluje, mora imeti zato že toliko ponosa.« Povedal je tudi, da se je v času, ko sta bila otroka zaprta, pri podpolkovniku Svetini pozanimal, ali je njegov »sin res v čudnih okoliščinah«, a se je pomiril, ko je slišal, »češ da ni nič hudega«. V policijskem poročilu je posebej z

51 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046293.

52 Žigon, *Življenjski izzivi*, 84.

53 Ibid., 84–86.

54 SI_AS/1931, MF LM 34, LM0057079.

55 Žigon, *Življenjski izzivi*, 93.

»(?)« označena izjava Albina Virienta, »da je bilo v zaporih mogoče pogovarjati se skozi stene«, iz česar bi lahko sklepali, da ta način komunikacije, o katerem lahko beremo v spominskih nekdanjih zapornikov, policiji ni bil znan. Še najbolj naj bi se od želja po nadaljnjem ilegalnem delu in z voljo po lojalnem odnosu do oblasti od ostalih ločil Ivan Žigon.⁵⁶ Po policijskih zabeležkah naj bi oče Albina Virienta po aretacijah obiskal očeta Vladimirja Kreka in izjavil, »da si šteje v čast, da je njegov sin zaprt pod komunistično diktaturo«.⁵⁷

Lojalnost v odnosu do režima so oblastniki ocenjevali tudi po tem, s kakšno vnemo so se mladi odzivali na pozive za sodelovanje na mladinskih delovnih akcijah. Leta 1946 je bila v ospredju akcija izgradnje železnice Brčko–Banovići. Na akcijo so člani LMS v začetku julija 1946 povabili tudi Vladimirja Kreka, ki pa »je mladinski delegaciji, ki ga je prišla vabit na delo v Brčkem, izjavil, da s tem pokretom nikdar ne bo soglašal in zato tudi odločno izjavlja, da v Brčko ne gre«.⁵⁸

Krščansko demokratska mladina

V času, ko so vodilni iz ZDM sedeli po zaporih, se je med mladino že poskušala uveljaviti druga organizacija, Krščansko demokratska mladina (KDM). Že iz njenega imena je razvidno, da je bolj poudarjala verske nazore. To niti ni presenetljivo, saj je iskanje sledov delovanja organizacije policijo usmerilo proti Jožefu Balanču, dijaku iz Zgornje Besnice, ki je v času šolanja stanoval pri stricu dr. Janezu Fabijanu, univerzitetnem profesorju na Teološki fakulteti v Ljubljani. Pri njem se je tudi navzel stričevih krščanskosocialnih pogledov na družbeno problematiko, odklanjal pa je vpletanje cerkvenih struktur v politične zadeve.

Pobudo za novo mladinsko organizacijo je Balanč pripisal Božu Pogačniku, s katerim se je pomladi 1946 nekajkrat sestal. Balanč je od aprila 1946 nagovarjal mladince sorodne svetovnonazorske usmeritve, da se pridružijo KDM. Člani naj bi se politično izobraževali iz krščanske in marksistične literature, zbirali naj bi denarne prispevke, ki bi jih uporabljali za tiskanje ilegalne literature. Tudi člani te organizacije naj bi se čim manj poznali med seboj, prav tako naj ne bi vedeli, kdo sploh vodi KDM. Po ohranjenih virih sodeč organizacija ni zajela širšega kroga mladih, saj naletimo le na nekaj imen. Policija se je začela z njo ukvarjati, ko je med mladimi zakrožilo nekaj člankov, v prvi vrsti tipkopis »Kako presojeti SZ?«. O članku ni v gradivu ohranjenega ničesar natančnejšega, očitno pa je izžareval protikomunistično ost. Balanč je članek dobil od Boža Pogačnika in naj bi mu povedal svoje mnenje o njem. Pogačnik ga je tudi prosil, naj ga po možnosti razmnoži, in Balanč ga je pretipkal v treh izvodih.⁵⁹ Balanč je Pogačniku, ko je bil Krek aretiran, pojasnjeval, da ni član ZDM in

⁵⁶ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046340-42.

⁵⁷ SI_AS/1931, MF LM 34, LM0057079.

⁵⁸ SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046294.

⁵⁹ SI_AS/1931, t.e. 2967, OD 10686 (Balanč Jože), 8, 9.

da odklanja »ZDM kot organizacijo, ki je temeljila oziroma se vsaj skušala opirati na stare osnove«. Zato je bil za novo mladinsko organizacijo, »ki bi delala poleg ZDM; seveda na novih temeljih«. Konkretneje tega, kaj novega naj bi prinesla, ni pojasnil, ni pa skrival, po kom se je zgledoval: »Kadar sem pozneje o tem govoril, sem kot primer navajal ameriško republikansko stranko. To naj bi bila opozicija, ki bi delala konstruktivno.«⁶⁰

Pogačnik je Balanču na njunem naslednjem srečanju predstavil smernice KDM, ki so temeljile na priznavanju osnovnih načel krščanske etike, na priznavanju ustavnega reda in borbi proti napakam v izvajanju ustavnega reda, moralnem dvigu mladine in ločitvi cerkve od države. Toda pravih uspehov pri pridobivanju članov ni bilo. Verjetno tudi čas za iskanje novih članov ni bil primeren, saj so se med nezadovoljneži med mladimi širile govornice o aretacijah vodilnih v mladinskih organizacijah, ki nasprotujejo oblasti. Balanč je kasneje v zaporu omenjal, da pri iskanju sodelavcev ni bil uspešen, da pa je med prijatelje nekajkrat razdelil časopis *Demokrat*, ki mu ga je v več izvodih posredoval Pogačnik.⁶¹ O časopisu ni znanega niti to, ali je bil zgolj natipkan ali pa je bil razmnožen s ciklostilom.

Balanč je bil zaprt in zasliševan oktobra 1946. Policija se je s KDM ukvarjala dosti manj kot z ZDM, kar bi lahko nakazovalo, da ni šlo za aktivnejšo organizacijo s širšim krogom sodelavcev. Po izpustitvi iz zapora je Balanč stricu Janezu Fabijanu povedal, da je bil zaprt zaradi delovanja v ilegalni mladinski organizaciji, ta pa mu je odvrnil, da res nima smisla organizirati protirežimskih ilegalnih organizacij, temveč da je za mladino pomembnejše, da se z branjem ustrezne literature vzgaja v krščanskem duhu.⁶²

Poleg KDM je policija dobila še več namigov o organizaciji SDZ, a brez kakšnih konkretnosti. Še največkrat je bilo ob tem omenjeno, da je dal Stanislav Štrbenk novembra 1946 različnim ljudem v branje list *Slovenski demokrat*. Štrbenk ni hotel povedati, od kod ga je dobil, je pa v pogovoru »razlagal o združitvi 2 strank in to kmečka stranka ter krščanski socialisti in da so se ji pridružili tudi odpadniki OF«. Dodal je še, da naj bi ta stranka »imela tudi nalogo prodirati med mladino«. Nezanesljivost podatkov in dejstvo, da se je *Slovenski demokrat* omenjal le v času ene trosilne akcije, dopuščata tudi razlago, da je šlo za osamljeno akcijo, nevezano na druge ilegalne skupine.⁶³ SDZ in *Slovenski demokrat* sta omenjena le izjemoma in tudi politična policija se ni trudila, da bi o tem izvedela kaj več.

60 SI_AS/1931, t. e. 2967, OD 10686 (Balanč Jože), 22.

61 SI_AS/1931, t. e. 2967, OD 10686 (Balanč Jože), 23–25.

62 SI_AS/1931, t. e. 2967, OD 10686 (Balanč Jože), 28.

63 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046343.

Nova taktika Zveze demokratične mladine

Vladimir Krek je začel vnovič razmišljati o političnem delovanju na začetku šolskega leta 1946/47. Namesto o ilegalnem delu je premišljeval o delovanju znotraj legalnih političnih struktur. Šlo je za načrtno spremembo taktike, po kateri naj bi se člani ZDM vrinili v voljene odbore Ljudske mladine Slovenije. V začetku šolskega leta 1947/48 je začela politična policija vnovič dobivati poročila o Krekovem angažiranju. Tokrat je šlo za Upravo državne varnosti (UDV; srbsko in hrvaško UDB – Uprava državne bezbednosti), kakor se je bivša OZNA imenovala od marca 1946. UDV je novembra sklenila, da mu bodo začeli slediti, ker »še vedno deluje z reakcionarno mladino, ki je bila organizirana v ZDM-u«. Po podatkih, ki so jih prejeli, naj bi namreč Krek vnovič imel »aktivne razgovore o novi mladinski organizaciji, ki bi bila samo politična, dočim ji hoče Dolinar Andrej iz Jesenic dodati še obveščevalno linijo in se nasloniti na IS (Intelligence Service, britanska obveščevalna služba; op. p.)«. ⁶⁴ Največ agilnosti pri poskusih oživljanja ilegalne mladinske politične organizacije je UDV za Slovenijo večinoma pripisovala Vladimirju Kreku. Ta naj bi sestavil načrt delovanja, po katerem bi se delili na organizacijski del, ki bi ga vodil Krek, ter na sektorje za ideološko delo, obveščevalno dejavnost in propagandni del. Balanč, s katerim sta se Krek in Borko večkrat srečala, je bil zelo skeptičen do ustvarjanja organizacije, saj je dejal, da od aretacije in zaslišanja oktobra 1946 pričakuje, da bi lahko bil vnovič zaprt. ⁶⁵

Poleg bližnjih sodelavcev Borka in Balanča je Krek za akcijo poskušal navdušiti še Stanislava Štrbenka in Albina Virienta, a se je zlasti slednji bal vnovične aretacije. Krek je načrtoval, da bi imeli že v začetku januarja 1947 sestanek jedra oživljene organizacije, a do tega ni prišlo, ker si nihče, po policijski analizi, »ne upa sprejeti ta sestanek v svoje stanovanje«. ⁶⁶

V istem času je taktika vrivanja v legalne oblike delovanja pokazala prve rezultate. Krek je januarja 1947, sklicujoč se na statut Ljudske mladine Jugoslavije, kandidiral na volitvah v odbore Ljudske mladine Slovenije. Z razrednimi odbori naj bi dobili moč v šolskem odboru. Najprej je Krek v svojem 6.a razredu kandidiral za predsednika Kandidacijskega odbora, tako da bi lahko nadzoroval volitve. Očitno si je dobro pripravil teren, saj je prejel 22 glasov, nasprotni kandidat, član SKOJ-a, pa le sedem. Sledila je reakcija šolskih mladinskih organov, in ker je ta izvedla »na Kreka močan pritisk, je podal ostavko s celotnim odborom«. Kljub temu pa so člani ZDM na razrednih volitvah kandidirali v odbore Ljudske mladine Slovenije. Marjan Lavrič in Vladimir Krek sta na volitvah v svojem razredu dobila absolutno večino glasov, prvi 25 in drugi 22. Enako taktiko so poskušali uporabiti tudi v drugih razredih, a jim je uspelo samo še v enem. ⁶⁷

64 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046322.

65 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046325.

66 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046344.

67 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046354.

Nadaljnje uspehe pri prevzemanju vajeti Ljudske mladine Slovenije na klasični gimnaziji v roke članov ilegalne ZDM je preprečil hiter odziv oblasti. Najprej je bila 11. januarja 1947 konferenca aktivistov LMS na gimnaziji, ki so se je udeležili tudi člani vodstva LMS iz Ljubljane. Ob podeljevanju zastavic za najboljši in najslabši razred je črno zastavico za najslabši razred dobil 6.a, v katerem so bili v razrednem odboru člani ZDM Vladimir Krek, Marijan Lavrič in Fedor Cirman. Sledili so njihovi protesti, da so kaznovani le zaradi »nesimpatije s strani šolskega odbora«, in diskusija, v kateri so mladinski aktivisti LMS omenjali, da naj bi imel Krek »predavanje, v katerem je razširjal med mladino klerofašistične ideje«. Kaznovanje pa je pripeljalo do povsem drugačnega odziva od tistega, ki so ga pričakovali aktivisti LMS. Dijaki 6.a razreda so stopili na stran svojega razrednega odbora, tako »da je Krek dobil v razredu na svojo stran vse dijake razen treh«. Krek se je, po poročilih, ki so jih prejeli v oblastnih krogih, odločil, da bo naredil korak naprej in »misli pobrati tretjino podpisov vseh članov LMS na zavodu in na sekretarijatu zahtevati izreden sestanek vseh mladincev ter šolski odbor vreči iz položaja«. ⁶⁸

Takšen razvoj dogodkov je vodil v ostrejši odziv oblasti, ki je bila nezadovoljna s svojimi mladinci: »SKOJ in LMS sta pri volitvah v svoje šolske odbore razvila premajhno kampanjo med mladino in je bilo nekaj kandidatov neizvoljenih.« ⁶⁹ Predsednik mladinske organizacije LMS Ljubljana - Center je 13. januarja 1947 prisostvoval sestanku SKOJ-a klasične gimnazije in predlagal, naj na sestanku LMS predlagajo in dosežejo, da se celoten razredni odbor 6.a, Krek, Cirman in Lavrič, izključi iz organizacije LMS, tako da ne bi več mogel delovati v okviru legalnih organizacij. To, so obljubili skojevci s klasične gimnazije, naj bi opravili že v nekaj dneh. Ko so Kreka v nekaj dneh izključili iz LMS, se je ta sicer pritožil in poskušal z zbiranjem podpisov proti tej odločitvi. A so bili na seji sekretariata LMS mladinski aktivisti dodobra podučeni, kako morajo glasovati, in Kreku ni uspelo preprečiti svoje izključitve iz LMS. Oblastniki so bili zadovoljni z izidom sestankov, čeprav je bilo v nasprotju z njihovimi direktivami na sestanku sekretariata LMS dovoljeno govoriti tudi Kreku in je »pričel razvijati svoje filozofske govore o njegovi katoliški nastrojenosti«. Vodilni iz LMS so tako ocenjevali, da bi bilo njihovo zmagoslavje še imenitnejše, če Kreku »ne bi dopustili njegovih govorniških nastopov«. ⁷⁰

Spoznanje, da taktika vrivanja v legalne mladinske organizacije ne bo uspešna zaradi odziva nasprotne strani, je vodila do ponovnega razmisleka o ilegalnem delovanju. Vladimir Krek, Stanislav Štrbenk, Miran Borko, Albin Virient in Marjan Lavrič so se sestali 14. januarja 1947 in sklenili, da obnovijo delovanje ZDM. Pogovarjali so se o delovanju »ZDM-a v preteklosti, sedanjosti in bodočnosti«, o možnostih delovanja v bodoče in pripravah »za sklicanje kongresa ZDM-a«. ⁷¹ Toda to so bile bolj ali manj želje nekaj posameznikov, med katerimi so bili tudi že sodelavci politične policije. Po dokončnem obračunu mladinske organizacije s Krekom je ta

68 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046295.

69 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046324.

70 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046295-96.

71 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046295.

prenehal redno obiskovati šolo, se izpisal in sklenil, da bo letnik dokončal kot privatist s polaganjem izpitov ob koncu leta. Politična policija je bila z akcijo zadovoljna, saj »sedaj ne obstaja med člani ZDM nikake povezave in se dejansko razkraja.«⁷²

Krek, ki je uvidel, da mu ne bo dovoljeno delati niti v legalnih organizacijah, se je umaknil iz Ljubljane, bil več tednov v Zagrebu, pogovori med preostalimi člani ZDM – o katerih je bila policija redno obveščena – pa niso dajali nikakršnih rezultatov. Primerjava s položajem pred letom dni kaže na realno moč delovanja. V začetku leta 1946 je imela ZDM razpredeno mrežo članstva, v začetku leta 1947 lahko zasledimo le sestajanje peščice posameznikov. V začetku leta 1946 je ZDM izdajala ilegalno glasilo, v letu 1947 se le tu in tam omeni kakšen članek ali časopis, za katerega niti ni znano, v kakšni obliki naj bi sploh bil natisnjen. ZDM je imela pred letom dni zastavljen okvir delovanja, medtem ko so bili leta 1947 pogledi posameznikov na način delovanja organizacije zelo različni. Eni so bili za pripravo aktivnosti, drugi le za študij literature, tretji so premišljevali o povezovanju s tujino. Nekateri iz vodstva so premišljevali o vnovični vzpostavitvi organizacije, medtem ko so nekateri že sodelovali s tajno politično policijo. Tudi nejasnost idejnih izhodišč ni pripomogla k bolj enotnemu načinu delovanja. Po pogovorih med predstavniki ZDM s predstavniki katoliške cerkve so nekateri zagovarjali tesnejše povezovanje s člani Katoliške akcije (KA). Zato se je februarja 1947 »razvnela načelna debata o KA, ki so jo vsi navzoči obsodili, a debata se je razširila tudi o veri in borbi reakcionarnih množic, kjer je nastal idejni spor med Štrbenkom in Dolinarjem. Dolinar je zastopal stališče, da se mora od politične borbe odtegniti vsa duhovščina, češ da duhovščina v politiki dela samo zgago.«⁷³

Z razvojem dogajanja v mladinski ilegali je bila še najbolj zadovoljna politična policija. V poročilo za prvo štirimesečje leta 1947 je zapisala, da so onemogočili Krekovo delovanje na šoli, vplivali na vodstvo Ljudske mladine Slovenije, da obračuna s Krekovimi poskusi prevzemanja organizacije, in da po svojih sodelavcih »vnašamo nesoglasja in zmedo, da ne morejo misliti na širjenje organizacije.«⁷⁴

Maja 1947 so nekdanji člani vnovič razpravljali o možnostih organiziranja mladine. Ugotavljali so, da pravih možnosti za organizirano delovanje ni. Sestajanje Kreka, Borka, Lavriča, Balanča, Virienta, Štrbenka in še koga je pravzaprav povečevalo sumničavost med sogovorniki, kdo naj bi bil sodelavec UDV, še posebej če se je sogovornik zapletal v odgovorih na vprašanje, kako je bilo v zaporu. Razhajala so se tudi mnenja, na čem naj bi sploh bil poudarek delovanja. Krek je predlagal, da bi pripravili vse za oživitev organizacije v jesenskih mesecih, a se je sam ob koncu šolskega leta bolj ukvarjal s polaganjem izpitov za celo leto šolanja. Štrbenk je večkrat omenjal organizacijo SDZ, a česa več o njej ni povedal. Balanč je bolj poudarjal idejno izobraževanje, nekateri drugi pa obveščevalno delo. Končno naj bi se 8. maja 1947 uskladili in sprejeli Krekov predlog, da naj bi komite ZDM vodil organizacijsko delo in ideološko vzgojo ter poskrbel za zbiranje literature in finančnih sredstev. Nekaj dni

72 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046321.

73 SI_AS/1931, MF LM 34, LM0057081.

74 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046337.

kasneje je tudi Balanč potrdil, da se strinja s predlogi in da naj bi se skupnega sestanka oz. kongresa udeležili tudi trije iz KDM.⁷⁵

Toda več kot očitno je bilo, da delovanje pravzaprav ni mogoče. Da se tega zavedajo tudi vodilni člani ZDM, je bilo razvidno iz besed Marjana Lavriča, ki je junija 1947 Kreku omenil, »da OZNA že dobro ve, kaj se kje dela proti današnjemu režimu. To nam pokaže bivši ZDM. Poleg tega nimamo nobenega zaledja, resnejše organizacije, na katero bi se naslonili.«⁷⁶

V poletnih mesecih so bile povezave med člani, ki naj bi sodelovali v ZDM, prekinjene zaradi počitnikovanj in udeležbe posameznikov na mladinskih delovnih akcijah. Tudi te naj bi izkoristili za vzpostavljanje novih povezav, iskanje novih sodelavcev in seznanjanje s položajem v državi.

Vnovič so se nekateri sestali septembra 1947, a je tudi v policijskih zabeležkah vse manj zaznamkov o uspešnih dogovorih in vse več omenjanj nesoglasij glede organiziranosti in načina delovanja. Balanč je dejal, da naj bi kader iz KDM deloval le na ideološkem področju, a je temu nasprotoval Krek, ki je zagovarjal bolj aktivne metode dela, vidne navzven. Balanč, ki ni hotel izzivati vnovične represije policije, je v pogovoru z Borkom temu predlagal, naj zapusti Krekovo organizacijo in vstopi v njegovo, a je Borko tako možnost zavrnil. Ko so vodilni med seboj razpravljali o tem ali onem, češ da je nezanesljiv, je največ zadržanosti do večje aktivnosti pokazal Balanč. Borku je povedal, da je pripravljen sodelovati v ZDM, a kot zasebni član, in ne kot predstavnik KDM.⁷⁷

Na splošno je bilo opazno čedalje večje nezaupanje med mladimi, ki so pred meseci še sodelovali. Sejanje nezaupanja med prijatelje je bila tudi taktika politične policije. Septembra 1947 so imeli vodilni člani ZDM več sestankov z različnimi osebami. Njihove priimke, redkeje imena, so vestno beležili v policijskih poročilih, kar dokazuje, da so bili vodilni ZDM pod rednim nadzorom policijskih sodelavcev in da je imela UDV sodelavce v vrhovih mladinske ilegale. Ko je Borko govoril z Modicem in Gregorcem ter ju skušal pridobiti za delo v organizaciji, so prišle na dan sorodnosti in tudi razlike v pogledih na delovanje ilegalne organizacije. Gregorc je menil, »da je danes potrebna elitna splošno demokratična organizacija brez verskega vpliva z elitno obveščevalno službo«. Oba, Modic in Gregorc, sta Borka spraševala o podrobnostih programa in vodilnih ljudeh v organizaciji, ki jo predstavlja. A jima je Borko odvrnil, da bo o tem lahko kaj več povedal šele tedaj, ko se bosta odločila za sodelovanje. Zlasti pri Gregorcu je bilo, po poročilih policije sodeč, bolj v ospredju povezovanje s predstavniki zahodnih držav. Udeležbo na mladinski delovni akciji je izkoristil za vzpostavitev stikov z mladinci iz britanske brigade in z dopisnikom »švedskega reakcionarnega časopisa, kateremu je opisal sedanji ‚diktatorsko-komunistični red‘ v FLRJ«. V mislih je imel tudi vzpostavitev stika s križarji.⁷⁸

Ko so sredi novembra 1947 Krek, Borko in Balanč preverjali, kako je napredovalo

75 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046314-15

76 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046348.

77 SI_AS/1931, MF LM 23, LM0038212.

78 SI_AS/1931, MF LM 23, LM0038213.

delovanje organizacije v zadnjih mesecih, so ugotovili, da rezultatov praktično ni. Krek je bil zaradi tega zelo jezen. Na površje je vnovič priplaval spor glede načina delovanja organizacije, saj je Balanč (še vedno) zagovarjal avtonomnost posameznih delov organizacije, medtem ko sta druga dva zagovarjala enovitost gibanja. Še najbolj aktivna je bila skupina, s katero je stik vzdrževal Borko. Gregorc in Modic naj bi po fakultetah pridobila nekaj sodelavcev in vzpostavljala mrežo obveščevalcev, sestavljali naj bi tudi »sistem šifer«. Od sodelavca z Gospodarske fakultete (današnja Ekonomska fakulteta) so dobili namig, da »snuje univerz. prof. Gustinčič v okviru KP nekako opozicijo, ker se je sprl z nekaterimi partijci«. A delovanje te skupine naj bi bilo le preozko usmerjeno predvsem v obveščevalno delo. Krek in Borko sta tako ugotavljala, da širšega kroga sodelavcev pravzaprav ni mogoče dobiti.⁷⁹

Zaton mladinske ilegale in spomina nanjo

Vse bolj očitno je bilo, da so bile od leta 1947 želje po opozicijskem organiziranju mladine le misli in dejanja posameznikov, ki niso imeli skorajda nikakršnega zaledja, saj niso mogli več pridobiti članstva, primerljivega s tistim z začetka leta 1946. Analitiki politične policije so v poročilih še omenjali ZDM, vendar je niso več šteli za širšo organizacijo. So pa bili še vedno pozorni na korake in odločitve posameznikov, njihove komentarje na politično dogajanje doma in po svetu, še posebej pozorni pa so bili na navezovanje stikov nekaterih voditeljev mladinske ilegale z osebnostmi iz slovenske katoliške cerkve ali predstavniki slovenske politične emigracije v Avstriji in drugod po svetu.

Od leta 1947 dalje se tako v policijskih zabeležkah krog tistih, ki naj bi še premišljevali o možnosti ponovne vzpostavitve organizacije, omejuje na vse ožji krog ljudi, večinoma na Kreka, Borka in Balanča. Krek je očitno postal nekoliko bolj optimističen spomladi 1948, ko so se začele nakazovati razpoke med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. V vodstvo naj bi pritegnili še Fedorja Cirmana in Antona Drobniča, ki naj bi kot dijak organiziral somišljenike s klasične gimnazije. Krek naj bi tudi premišljeval, da bi organiziral kongres demokratične mladine »na neki kmetiji na Gorenjskem«. Toda optimizem je hitro pojenjal, čemur je botrovalo več dejavnikov. Krekov ugled je padal zaradi Bitenčevega procesa, na katerem sta sodišče in propaganda posvetila velik poudarek napadanju Krekove družine. Balanč pa je bil zelo nezadovoljen, ko je slišal, da so tudi bogoslovci s Teološke fakultete vstopili v LMS, na prireditvi pa je njegov stric Fabijan govoril tako, da so ga ocenili, da je »simpatizer komunistov« in da je med bogoslovci »ta govor zbudil zgražanje«. ⁸⁰ Ker se je bal vnovične aretacije, je Balanč septembra 1948 ilegalno pobegnil v Italijo.

⁷⁹ SI_AS/1931, MF LM 23, LM0038214.

⁸⁰ SI_AS/1931, MF LM 44, LM0073552-54.

Vladimir Krek je morda ob začetku spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo za nekaj časa pomislil, da bodo prišli boljši časi za organiziranje politične opozicije v Jugoslaviji. A je kaj kmalu spoznal, da v sporu med Titom in Stalinom zahod podpira Tita in s tem krepi njegov položaj v državi. Septembra 1948, potem ko je opravil maturo in se vpisal na študij prava, je Krek omenil, da »se naša država vedno bolj nagiblje na zapad« in da »Anglo-Amerikanci Tita za enkrat še rabijo«.⁸¹

Ko je bil julija 1949 Vladimir Krek vnovič zaprt, na zaslišanjih ni skrival nestrinjanja z obstoječo oblastjo. Priznal je, da je organiziral ideološke krožke in na njih kritiziral režim v državi: »Moje politično stališče temelji na principih demokracije in se oslanja na krščansko svetovno nazorsko gledanje. O konkretnem političnem položaju sem bil mnenja, da v FLRJ ni dovolj demokratičnih svoboščin. Glede spora KPJ – Kominform sem stal na stališču KPJ. Komunistem sem odklanjal, ker temelji na materijalistični bazi.«⁸² Ob tem pričanju so zasliševalci Vladimirja Kreka obravnavali kot nasprotnika režima, kot soudeleženca nekaterih ideoloških krožkov, kot sodelavca nekaterih prav tako priprtih prijateljev, ne pa več kot člana ali organizatorja ZDM. Te zasliševalci niso več omenjali, saj so jih bolj zanimali nasilne akcije in povezovanje s tujimi obveščevalnimi službami. Sodelovanje v takšnem delu pa je Krek vseskozi zanimal in ponavljal, da mu je načelno nasprotoval.

V *Izpovedi o političnem delu*, ki jo je Vladimir Krek v zaporu napisal julija 1949, ne omenja več organiziranega delovanja, ZDM pa je navedena kvečjemu še kot nekdanja, bivša organizacija.⁸³ Prav tako je bila ZDM omenjena le kot nekdanja organizacija in njegovi znanci kot bivši člani ZDM februarja 1950, ko je bil zaslišan Albin Virient.⁸⁴ Tudi seznam zaprtih na družbenokoristnem delu iz februarja 1950 pri nekaterih med političnimi očitki omenja, da so bili pred leti vmešani v delovanje ZDM.⁸⁵ Na ZDM so počasi pozabili tudi na policiji in kasneje v poročilih tudi že zamešali imena predvojnih in povojnih mladinskih političnih organizacij. Tako so junija 1963 ob ponovnem odprtju dosjeja za Jožefa Balanča, ki je tedaj živel v ZDA, zapisali, da je bil po izpustu iz zapora leta 1946 še vedno pod nadzorom policije, ker »je aktivno sodeloval v vodstvu Krekove mladine«.⁸⁶

Sklepne misli

V novem političnem sistemu pod vladavino Komunistične partije naj bi tudi v mladinskem gibanju obstajale le politične organizacije, ki so podpirale nov politični režim. V Sloveniji naj bi tako monopol nad politično dejavnostjo mladih prevzela Zveza mladine Slovenije, leta 1946 preimenovana v Ljudsko mladino Slovenije. Toda

81 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046346.

82 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046372.

83 SI_AS/1931, MF LM 28, LM0046375.

84 SI_AS/1931, MF LM 34, LM0057082.

85 SI_AS/1931, MF LM 44, LM0073549-0073550.

86 SI_AS/1931, t. e. 2967, OD 10686 (Balanč Jože), 7.

mladi, ki niso podpirali oblasti, so že v prvih povojnih mesecih začeli premišljevat i o mladinski organizaciji, ki bi bila opozicija oblastni mladinski organizaciji in bi po potrebi delovala tudi v ilegali.

Prva ilegalna mladinska skupina naj bi se tako oblikovala že poleti 1945 in se je imenovala Demokratična antikomunistična mladina. Najbolj široko dejavnost z organiziranjem mreže članstva v ilegalno delujočih skupinah po ljubljanskih srednjih šolah je razvila Zveza demokratične mladine. Žarišče njenega delovanja je bilo na klasični gimnaziji v Ljubljani, osrednji voditelj dejavnosti pa je bil dijak Vladimir Krek, nečak prvaka katoliške Slovenske ljudske stranke, ki je po vojni delovala v emigraciji. Zveza demokratične mladine je jeseni 1945 in pozimi 1945/46 pripravila več akcij trosenja letakov z napisi proti oblasti, pisanjem parol in tiskanjem ilegalnega tiska. Višek njenega delovanja je bil v februarju 1946, ko je izšlo več številčk tiskanega ilegalnega glasila *Zarja svobode*. Po aretacijah večine vodilnih članov Zveze demokratične mladine je začela aktivnost upadati. Pojavile so se še nekatere organizacije, denimo Krščansko demokratska mladina, ki pa niso več razvile tako široke dejavnosti in so imele le peščico sodelavcev.

Po izpustu iz zapora so le še redki člani vztrajali pri političnem delovanju. V začetku leta 1947 so se člani mladinske ilegale poskušali vrniti v legalne oblike delovanja na klasični gimnaziji v Ljubljani, a jim je po prvih uspehih, ko so na volitvah v razredni odbor premagali predstavnike oblastnih organizacij, nadaljnje delo preprečila usklajena akcija oblasti. Poskusi organiziranja mladinske ilegalne politične organizacije od leta 1947 dalje so bili obsojeni na neuspeh. Politična policija je že imela sodelavce v njihovih vrstah, tako da je bila redno obveščena o idejah mladinskih aktivistov in je vnaprej preprečevala poskuse njihovega političnega delovanja. Želje po opozicijskem organiziranju mladine so ostale zgolj misli posameznikov brez zaledja in brez mreže članstva, primerljivega s tistim z začetka leta 1946.

Viri in literatura

Arhivski viri:

- SI_AS, Arhiv Republike Slovenije:
 - SI_AS/1799, Centralni komite Ljudske mladine Slovenije.
 - SI_AS/1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije.

Literatura:

- Gabrič, Aleš. »Opozicija ali nasprotovanje novim oblastem v letu 1945.« V: *Mitsko in stereotipno v slovenskem pogledu na zgodovino*, ur. Mitja Ferenc in Branka Petkovšek, 285–301. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2006.
- Gabrič, Aleš. »Opozicija v Sloveniji po letu 1945.« *Prispevki za novejšo zgodovino* 45, št. 2 (2005):

97–120.

- Jeraj, Mateja. »Slovenske mladinske organizacije v obdobju 1945–1965.« V: Metka Gombač, Mateja Jeraj in Marija Oblak-Čarni. *Fondi in zbirke mladinskih organizacij v Arhivu Republike Slovenije*, 33–60. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000.
- Košunica, Vojislav in Kosta Čavoški. *Stranački pluralizam ili monizam: društveni pokreti i politički sistem u Jugoslaviji 1944–1949*. Beograd: Centar za filozofiju i društvenu teoriju, 1983.
- Oblak-Čarni Marija. »Mladinske organizacije v obdobju 1919–1945.« V: Metka Gombač, Mateja Jeraj in Marija Oblak-Čarni. *Fondi in zbirke mladinskih organizacij v Arhivu Republike Slovenije*, 13–32. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2000.
- Pavlovič, Momčilo. »Politički programi Demokratske narodne radikalne, Jugoslovenske republikanske, Demokratske, Socijalističke i Socijal-demokratske stranke Jugoslavije iz 1945. godine.« *Istorija 20. veka* 3, št. 1 (1985): 119–55.
- Radelić, Zdenko. *Hrvatska seljačka stranka 1941–1950*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1996.
- Žigon, Ivan. *Življenjski izzivi: pod Velikim vozom in Južnim križem*. Ljubljana: samozaložba, 1994.

Aleš Gabrič

ILLEGAL YOUTH POLITICAL ORGANISATIONS IN SLOVENIA IN THE FIRST YEARS AFTER WORLD WAR II

SUMMARY

In the new political system, governed by the Communist Party, the youth movement was supposed to consist only of those political organisations that supported the new political regime. In Slovenia the monopoly over the political activities of youth was to be taken over by the Youth League of Slovenia, renamed as the People's Youth of Slovenia in 1946. However, already in the first months after the war, the youth that did not support the new authorities started thinking about an organisation representing an opposition to the youth organisation that supported the government. If necessary, it would also operate illegally.

The first illegal youth group, called the Democratic Anti-Communist Youth, was supposedly established as early as in the summer of 1945. The most widespread activities were developed by the Association of Democratic Youth, which organised a network of members of groups that operated illegally at the secondary schools in Ljubljana. The centre of this organisation's activities was at the Classical Gymnasium in Ljubljana, and the main leader of its operations was the pupil Vladimir Krek, the nephew of the head of the Slovenian People's Party, which operated in emigration after the war. In the autumn of 1945 and in the winter of 1945/46, the Association of Democratic Youth organised several actions, disseminating anti-governmental fliers, writing mottoes, and printing illegal publications. The peak of this organisation's activities took place in February 1946, when several issues of the illegal "Zarja svobode" (Dawn of Freedom) gazette were published. After most of the leading members of the Association of Democratic Youth had been arrested, the organisation's

activities started declining. A few other organisations emerged as well, for example the Christian Democratic Youth, but they were no longer able to develop such widespread operations and only had a handful of associates.

After they were released from prison, only a few members persisted in their political endeavours. At the beginning of 1947 the members of the illegal youth attempted to infiltrate the legal activities at the Classical Gymnasium in Ljubljana. However, after their initial success, when they beat the representatives of the governmental organisations at the elections for the class committee, their further efforts were prevented by a coordinated action of the authorities. Any further attempts at establishing illegal youth political organisations after 1947 were destined to fail. The political police had already inserted its associates into these organisations' ranks. It was therefore promptly informed about the ideas of youth activists and able to prevent any attempts at their political activities in advance. The wishes to organise a youth opposition remained at the level of ideas of individuals, without any backing and lacking any network of members comparable to that from the beginning of 1946.